

SLOVENSKÝ PRÍBEH CHARTY

NAČRTNUTIE TÉMY A JEJ LITERÁRNYCH SÚVISLOSTÍ

MGR. PETER CABADAJ

 petercabadaj5@gmail.com

This article is dedicated to the Slovak affiliates of *Charta 77* [Charter 77] on the occasion of the 45th anniversary of its founding. The literary dimension of this topic is particularly emphasized. When Helsinki Covenant on Civil and Political Rights was published in the collection of laws on 13th October 1976, the idea emerged to base the text of the Charter on this fact. The author notes that not all Slovaks collaborated with the Communist regime. There were even courageous, brave and inventive creators who lived for culture and who themselves “were” live culture. They are living proof that freedom of art and expression cannot be taken for granted.

Keywords: *Charta 77*; civil and political rights; Communist regime; Czechoslovakia

CHARTA 77

Charta 77 – ilustračná fotografia. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

Nedávne 45. výročie vzniku Charty 77 príliš veľký záujem na Slovensku nevzbudilo. Skôr naopak, čo možno považovať za ignorantský prístup vo vzťahu k našim najnovším dejinám. Hoci mnohí laici tvrdia, že išlo výlučne len o českú (pražskú) záležitosť, pomyselnou troškou do mlyna rozhodne prispela aj slovenská strana, interesantný edičný a literárny rozmer nevynímajúc.

Keď bol 13. októbra 1976 publikovaný v zbierke zákonov Helsinský dohovor o občianskych a politických právach, vynorila sa myšlienka oprieť text Charty o túto skutočnosť. Václav Havel v memoároch tvrdil, že s ideou prišiel v decembri spomenutého roka filozof Ladislav Hejdránek. Iné zdroje uvádzajú, že nezávisle od neho to bol bývalý komunistický funkcionár, potom disident a exulant Zdeněk Mlynář. „Vôbec sa nevie“, píše slovenský filozof, historik a občiansky aktivita Fedor Blaščák, že Mlynář „k nápadu prišiel v októbri 1976 v Bratislave v domácnosti profesora Miroslava Kusého a jeho manželky Jolany, ktorá mu to podľa vlastných slov vnukla“.

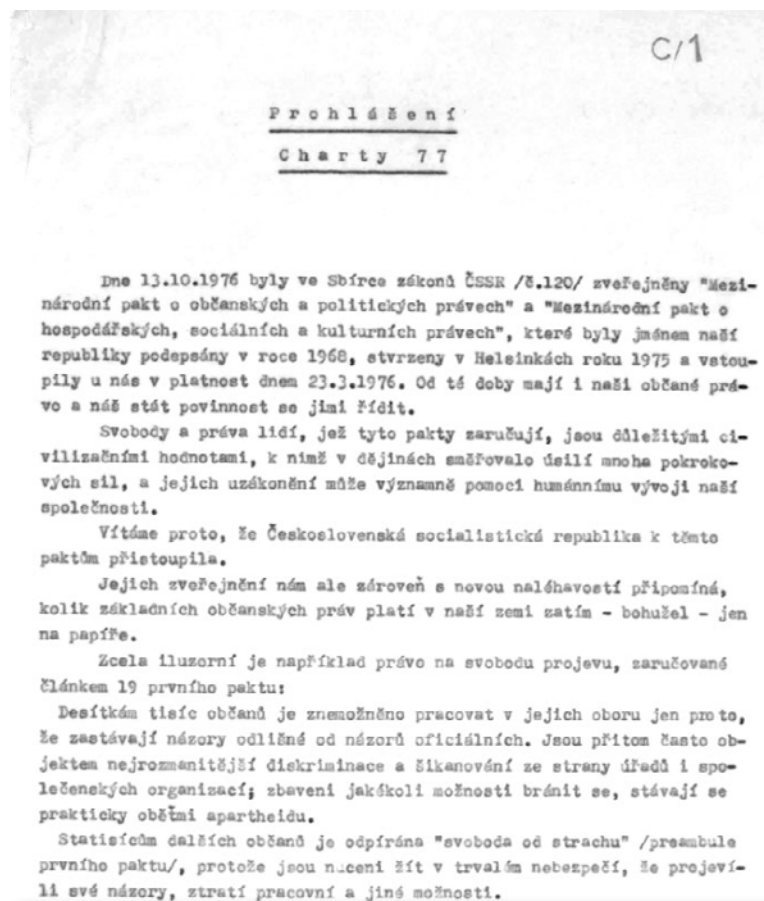
MANŽELIA DIDIOVCI

Prvými Slovákami, ktorí Chartu signovali, boli 31. decembra 1976, respektíve 1. januára 1977, historik Ján Mlynárik (žil už dlhšie v Prahe) a spisovateľ Dominik Tatarka. Postupne k nim do roku 1989 pribudla takmer štyridsiatka ďalších odvážlivcov (Miroslav Kusý, Tomáš Petřivý, Pavol Koniar, Martin Matušík, Marián Zajíček, Róbert Gombík, Gabriel Levický a iní).

Zvlášť spomenieme manželov Máriu a Ľudovíta Didiovcov z Vrábľov, ktorí Chartu podpísali 9. júna 1980. Mária si spôsobila veľké ťažkosti už sobášom, keď napriek kategorickému nesúhlasu rodiny vstúpila do manželského zväzku s rómskym učiteľom. Obaja boli v dôsledku invázie armád Varšavskej

zmluvy na územie Československa v auguste 1968 za prejavene občianske postoje vyhodení z učiteľských miest a museli živiť seba i svoje tri deti ako robotníci vo fabrike. Český Ústav pre štúdium totalitných režimov ocenil vlani v Prahe síce fascinujúci, ale celkom neznámy príbeh tejto chrabrej famílie udelením pamätnej medaile Márii Didiovej.

Eventuálny záujemca by v zoznamoch signatárov Charty 77 márne hľadal **Alexandra Dubčeka** – symbol Pražskej jari, obrodného demokratizačného procesu a idey socializmu s ľudskou tvárou z roku 1968. Dôvod? Bezpochyby objektívne príčiny, ako zjavná odlišnosť českého a slovenského milieua, nonstop špicľovanie Štátnej bezpečnosti (ŠtB), vlastný spôsob boja proti režimu, dopĺňa fakt, že Dubček nefiguroval medzi strojcami a zakladateľmi tohto disidentského hnutia. Zrejme netúžil byť v postavení „iba“ jedného zo signatárov. Avšak oproti Charte, ktorej dokumenty boli verejné, Dubčekove protestné listy na verejnosť neprenikli (ani jej ich neadresoval). Zo strany osnovateľov Charty mal taktický ťah neprizvať lídra Pražskej jari a reformných komunistov svoju logiku. Nielenže bol v Bratislave príliš izolovaný, ale Dubčekov autogram by ho iste katapultoval do pozície mediálne najviditeľnejšieho chartistu.

Charta 77 – fragment textu. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

KATOLÍCKY DISENT

Širšia verejnosť prakticky nevie, že občiansku statočnosť a odvahu prejavilo niekoľko Slovákov už hneď po nástupe totalitného komunistického režimu vo februári 1948, respektíve v krutých päťdesiatych rokoch. Istotne stoja za zmienku aspoň básnici **Janko Silan** a **Štefan Sandtner** (väznený v Leopoldove, Ilave a Mírove), či protagonisti katolíckeho disentu (Ladislav Hanus, Jozef Kúttnik-Šmálov, Pavol Strauss, Ján Chryzostom Korec, Silvester Krčméry, Vladimír Jukl a iní). Keďže žili pod neustálym dohľadom ŠtB, vlastnú činnosť mohli uskutočňovať len v podmienkach prísnej konšpirácie. Texty, ktoré sa im podarilo prepašovať do zahraničia, vychádzali prevažne v Ríme. Odtiaľ boli rôznymi cestičkami tajne distribuované späť na Slovensko. Dôležitú úlohu pri ich šírení zohrávali aj *Vatikánsky rozhlas*, *Rádio Slobodná Európa*, *Hlas Ameriky*, *BBC*. Katolícke podzemie malo napriek sledeniu a permanentne hroziacim represiam dobre fungujúcu vydavateľskú aj kolportérsku sieť.

„*Slovenský disent 50. rokov*“, uvádza básnik, spisovateľ, dramatik a prekladateľ Lubomír Feldek (2007), „*ktorý prežil tie najťažšie skúšky, mal vraj príliš špecifický religiózny charakter. No ja si myslím, že pokiaľ sa niekto stretne s totalitou v boji za jedno zo základných ľudských práv – a sloboda náboženského presvedčenia medzi ne patrí –, tak sa to nemôže nazvať špecifickým religióznym disentom, lebo je to taký istý disent ako každý iný. To znamená – demokratický. Keď si pozriete Mikloškovu knihu *Nebudete ich môcť rozvrátiť, tí ľudia, o ktorých píše, si odsedeli dokopy niekoľko tisícročí. To teda nie je málo! Zaslúžia si rovnakú pozornosť a úctu ako veľké postavy disentu iných krajín – Havel, Uhl, Walesa či Michnik. Historik Ivan Kamenec vraví, že utrpenie nie sú lahkoatletické preteky. Súhlasím, ale predsa mi to nedá, aby som sa znova a znova neopakoval: vracajme sa aj pri výročiach Nežnej revolúcie k tomu najväčšiemu utrpeniu a tým najväčším obetiam, lebo práve tie už v zárodku a základoch oslabili totalitu.*“*

LITERÁRNY DISENT

Podme ale späť k Charte 77 a jej slovenským koreláciám. Najznámejšou disidentskou skupinou boli tvorcovia orientovaní na pražské centrum hnutia, ktoré malo značnú medzinárodnú publicitu: Do-

minik Tatarka, Milan Šimečka, Miroslav Kusý, Ivan Kadlečík, Pavel Hružík, Hana Ponická a iní. Živé kontakty s českým intelektuálnym hnutím spôsobili, že nepocitovali nutnosť budovať vlastné inštitúcie a ilegálnu vydavateľskú bázu, akú v Prahe predstavovali Domové divadlo, Tajná univerzita či samizdatové centrá Česká edice, Petlice a ďalšie. Literárne, esejistické, filozofické a publicistické texty autori uverejňovali hlavne v českom nezávislom vydavateľskom prostredí a exilových nakladateľstvách.

Dominik Tatarka aj napriek krajne zložitej existenčnej situácii, perzekúciám a systematickému eštabákemu dozoru na tvorbu nerezignoval. Rukopisy svojich diel koncipoval s vedomím, že nikdy nevyjdú tlačou. Zároveň ale priznával, že sa písaním zachraňuje, že si vlastnými písacami vydobýja slobodu, ktorú mu odníмали. Manuskripty chýrneho literáta napokon vyšli knižne v slobodnom zahraničí a do tlače ich pripravil Ján Mlynárik. Piatimi Tatarikovými dielami (*Sám proti noci*, *Písacky*, *V ne-čase*, *Listy do večnosti*, *Navrávačky*), ktoré majú z výpovedného hľadiska kompaktný tvar, dôstojne pretrvala v slovenskej umeleckej spisbe línia nekonformnej tvorby, vzdorujúca tlaku a represáliám komunistického režimu. Ako disident sa Tatarka od druhej polovice 70. rokov už veľmi často zdržiaval v Prahe, kde okrem Václava Havla, ktorému podpísal Chartu 77, rozvinul priateľstvo aj s filozofom Karolom Kosíkom, spisovateľmi Karolom Peckom, Ludvíkom Vaculíkom a ďalšími osobnosťami.

Pavel Hružík, keďže nedostal striktný oficiálny zákaz publikovania, provokatívne expedoval svoje texty do redakcií literárnych súťaží. Počas pôsobenia v Prahe (1976) zaslal do súťaže vydavateľstva Mladá fronta poviedku, ktorá napriek tomu, že získala tretiu cenu, uverejnená nebola, s Ludvíkom Vaculíkom dohodol vydanie rukopisu *Zvuky ticha* v ilegálnej edícii Petlice (náklad 30 exemplárov). V roku 1977 publikoval Hružík tri texty v samizdatovom Československom fejetone. Novelou *Oči kuričove* inicioval koncept nemilosrdného odhaľovania iluzórnosti komunistického systému a stŕhania masiek dobroprajnosti z jeho tváre, ktorý začne presakovať do oficiálneho obehu po roku 1988 a po Nežnej revolúcii sa stane hlavnou tematickou líniou slovenskej prózy.

Ivan Kadlečík chcel sprvu v disente publikačne preraziť ako literárny kritik. Čoskoro však prešiel k autobiografickým témam, reflexiám dobového politického diania, aktivít chartistov i vlastného súkromného života. Úvodnému súboru textov, ktoré oscilujú v žánrovom rozhraní fejtónu, eseje a životo-

Miroslav Kusý. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

Pavel Hružík. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

pisnej črty, dal názov *Rapsódie a miniatúry* (Praha, edícia Petlice, 1981).

Po obhajobe Charty 77 a následnom vylúčení zo spisovateľského zväzu sa v kruhu disidentov ocitla **Hana Ponická**, predtým známa hlavne ako autorka

detskej literatúry. Knihu voľne komponovaných záznamov, príhod a reflexií, ako i autentických svedectiev o živote v podzemí *Lukavické zápisky* (Toronto 1989) charakterizuje dokumentárne ucelenejší prístup, než aký zvolil Tatarka v *Písačkách* alebo Kadlečík v nekončiacich sa variáciách na identické témy.

BYTOVÉ SEMINÁRE

Interesantným fenoménom aktivít Charty 77 boli bytové semináre. Medzi ich najagilnejších organizátorov patril filozof **Julius Tomin**, žiak Jana Patočku, ktorý túžil priniesť záujemcom väčšiu intelektuálnu kvalitu. Preto v lete 1978 oslovil listom štyri renomované západoeurópske univerzity (Oxford, Harvard, Heidelberg, Berlín). Na Tominovu žiadosť o vyslanie prednášajúcich zareagoval len Oxford – avšak veľmi konkrétne. Filozofická sekcia slávnej univerzity delegovala v apríli 1979 do Prahy Kathy Wilkesovú, neskôr Rogera Scrutona, Anthonyho Kennyho, Jacqua Derridu a ďalších.

Vplyvný britský filozof, spisovateľ a politológ **Roger Scruton**, tiež študovaný právnik, inicioval vytvorenie nezávislej ustanovizne, ktorá by realizáciu bytových seminárov zastrešila, ergo zaregistrovala podľa britskej legislatívy o charitatívnych organizáciách. Netrvalo dlho a vznikla Vzdelávacia nadácia Jana Husa (Jan Hus Educational Foundation – ďalej JHEF), ktorej prvé schôdzka sa konala v máji 1980.

JHEF rozšírila v roku 1987 svoje aktivity aj na Slovensko, presnejšie do Bratislavy, kde interes o organizovanie bytových seminárov prejavil **Ján Čarnogurský**. Znalec témy Martin Borovjak uvádza, že „celkovo ich bolo do decembra 1989 uskutočnených deväť – spravidla v Čarnogurského byte v Dúbravke, raz u Miroslava Kusého (prednášal filozof David Selbourne) a po Sviečkovej manifestácii v marci 1988 u Miroslava Lehkého v Karlovej Vsi. Čarnogurský bol v tom čase intenzívne sledovaný a nechcel ohroziť priebeh seminárov.“

Stabilné poslucháčske jadro tvorila hrstka občianskych disidentov – filozofi **Miroslav Kusý** a **Milan Šimečka**, historik **Viliam Jablonický**, literát **Martin M. Šimečka** a iní. Okruh Tajnej cirkvi zastupoval František Mikloško, ktorý bol trvalým a spoľahlivým mostom medzi občianskym a kresťanským disentom. Väčšina zahraničných hostí už predtým prednášala v Prahe či Brne. „Do Bratislavy všetci prichádzali z Viedne a spravidla boli ubytovaní v hoteli Carlton – až na „prvolezca“ Roberta Granta, ktorý tam po príchode 23. októbra 1987

ubytovanie nezohnal a zapísal si, že „horšiu dieru ako Bratislavu si naozaj ťažko predstaviť. Okrem jedného či dvoch opitých tínedžerov boli ulice už o štvrt na desať večer celkom prázdne...“ Podľa insidera Martina Borovjaka mal Grant z auditória dobrý dojem. „Čarnogurského, ktorý v rámci seminárov prednášky tlmočil z angličtiny, opísal ako seriózneho muža a vyzdvihol jeho pohostinnosť a vytrvalosť v opozičnej činnosti. V rámci debát, ktoré nasledovali po prednáškach, upúťali pozornosť zahraničných hostí svojím intelektuálnym rozhľadom predovšetkým Miroslav Kusý a Milan Šimečka.“

NÁSTUP MLADŠÍCH

Plynutím času mladšia garnitúra sympatizantov Charty 77 intenzívnejšie pociťovala naliehavosť vytvorenia vlastnej publikačnej tribúny. Vznikol tak disidentský časopis *Kontakt* (1981 – 1983), ktorý prioritne plnil funkciu udržiavania styku s pražským hnutím a skupinami v Bratislave a Košiciach. Zásluhou Martina M. Šimečku a Jána Budaja bolo v roku 1987 oživené vydávanie *Kontaktu* (pod značkou K pripravili tri čísla). Agilní Oleg Pastier a Jiří Olíč začali paralelne s tým vydávať samizdatový časopis *Fragment*. Začiatkom roka 1988 sa uvedené periodiká zlúčili a odvtedy vychádzali pod názvom *Fragment-K*.

Mimo Bratislavy vyvíjalo pozoruhodné aktivity košické zoskupenie tvorcov z rôznych sfér umenia s kryptorecesným názvom *Lesní speváci*. Vedúcou osobnosťou bol filozof, literát a disident **Marcel Strýko**, ktorý mal priame väzby na Chartu 77 a pražských intelektuálov. Združeniu sa okrem cyklického usporadúvania neformálnych happeningov podarilo vydať ako rozmnoženiny aj dve série zborníkov *Trinásta komnata* (1978 – 1980) a *Nacelle* (1983 – 1984).

Ekologickí aktivisti z radov čínorodých ochrancov prírody vydali v roku 1988 samizdatovú publikáciu *Bratislava nahlas* o zdrojoch environmentálneho ohrozenia mesta. V tom období sa už prakticky verej-

ne kolportovali všetky ilegálne tlačené časopisy (*Fragment-K*, *Bratislavské listy*, *Hlas kotolne*), čoraz viac boli otvorene kritické a alternatívne názory publikované aj v oficiálnych médiách a knihách. Naznačeným odstredivým tendenciám a protirežimovým vystúpeniam, ktoré štátny aparát zvládol mocensky už len formou krajne rizikových policajných represíí, uvoľnil priebeh k úplnej legalizácii 17. november 1989.

„Hoci sme časopis alebo knihu vyrobili len v desiatich exemplároch, rozdali sme ich ďalším ľuďom, ktorí boli ochotní prepisovať ďalej. Bola to reťaz. Náklad sa teda pohyboval od 50 do 150 kusov. Neskôr sme prešli na ručný cyklostyl, ktorý sme si sami vyrobili podľa vzoru našich priateľov v Poľsku. Ak by toto jednoduché rozmnožovacie zariadenie videli dnešní mladí ľudia, mysleli by si, že je z doby kamennej, ale fungovalo fantasticky. Takže dnes už nikto nezistí, v akom náklade napokon vychádzal český, slovenský, poľský, maďarský alebo ruský samizdat... Nikto to nevedel skontrolovať ani overiť, lebo sme sa o tom nerozprávali, aby sa to neprezradilo. Od roku 1978 do roku 1989 sme vydali asi 250 titulov. A po novembri sa mi priznávali úplne cudzí ľudia, ktorých som v živote nevidel, že sa im dostávali do rúk takéto knižky. Bola to pre nás najväčšia satisfakcia.“ (Pastier, 2007).

Fragmentom zo spomienok **Olega Pastiera**, ktorý bol v osemdesiatych rokoch jednou z kľúčových postáv neoficiálnej slovenskej literárnej a kultúrnej scény, môžeme ukončiť krátke rozprávanie o tejto síce zaujímavej, ale málo medializovanej téme. Naším hlavným cieľom nebolo detailne osvetliť všetky rozmanité zretele „slovenského príbehu“ Charty 77. Pri príležitosti 45. výročia jej vzniku sme len chceli taktne pripomenúť, že nie všetci Slováci kolaborovali s komunistickým režimom. Dokonca sa našli aj odvážni, statoční a invenční tvorcovia, ktorí žili živou kultúrou a sami boli živou kultúrou. Práve na ich príklade možno autenticky ilustrovať, že sloboda umenia a prejavu nie je vôbec samozrejmosťou. Nezabúdať a pripomínať si časy, keď bolo treba o ňu bojovať, malo, má a vždy bude mať hlboký význam a zmysel!

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

CABADAJ, Peter. 2004. *Slovenské cesty k slobode Dominika Tatarku (Katalóg medzinárodného výstavného projektu)*. Martin : Slovenská národná knižnica. 19 s.

KUSÝ, Miroslav. 1990. *Na vlnách Slobodnej Európy*. Bratislava : Smena. 203 s.

PONICKÁ, Hana. 2004. *Lukavické zápisky*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška. 433 s. ISBN 80-7165-456-6.

Charta 77 a Slovensko aneb Slovensko a Charta 77. Dostupné na internete: <http://csds.cz>.